

Anna Pękala

Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

Przygotowanie nauczycieli do prowadzenia zajęć muzycznych w edukacji wczesnoszkolnej – raport z badań

Preparing Teachers to Teach Music
in Early Childhood Education – Research Report

Wprowadzenie

Nauczyciel edukacji elementarnej, kształtując i wzbogacając osobowość dzieci, ma za zadanie pomóc im w rozwoju ich potencjału. Od jego umiejętności pedagogicznych i cech osobowych zależy w dużym stopniu rozwój wychowanków w zakresie wszystkich sfer osobowości – intelektualnej, społecznej, moralnej, fizycznej i kulturowej¹.

Według Stefana Wołoszyna nauczyciel to odpowiednio przygotowany specjalista do prowadzenia pracy dydaktyczno-wychowawczej w odpowiednich instytucjach oświatowo-wychowawczych². Niezależnie od etapu edukacyjnego oraz rodzaju placówki, w której pracuje, powinien posiadać odpowiednie przygotowanie oraz kompetencje do wykonywania zawodu. Słowo kompetencja jest jednym z ważniejszych pojęć pedagogicznych, któremu trudno przyznać jednoznaczny zakres znaczeniowy. Najszerszy można wyprowadzić z jego źródłosłowu – łacińskiego czasownika *competere* – nadawać się, współzawodniczyć, *competentia* –

¹ K. Żegnałek, *Nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej*, „Życie Szkoły” (2006)3, s. 132.

² S. Wołoszyn, *Nauczyciel – przegląd historycznych funkcji*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1993, s. 439.

odpowiedniość, zgodność³. Kompetencje zawodowe nauczyciela w ciągu całej kariery zawodowej rozwijają się i stale wymagają zmian. Wynika to ze specyfiki pracy, którą jest niepowtarzalność sytuacji oraz jej komunikacyjny charakter.

W pracy z dziećmi w młodszym wieku – przedszkolnym i szkolnym – muzyka jest „powszechnie uznanym i cenionym środkiem wychowawczym”⁴. Odgrywa szeroko rozumianą rolę polegającą na uwrażliwieniu na niesione przez nią wartości i jej piękno. Edukacja muzyczna realizowana w ramach obowiązku szkolnego ma przygotować wychowanków do świadomego korzystania z dorobku narodowej i światowej kultury muzycznej, pełnego uczestnictwa w życiu muzycznym oraz rozwijania uzdolnień i zainteresowań muzycznych. Z tak sformułowanego założenia wynika, iż podstawowym zadaniem nauczyciela w zakresie zajęć muzycznych powinna być troska o podnoszenie poziomu zdolności i rozwijanie podstawowych umiejętności muzycznych uczniów. „Nauczyciel odgrywa także znaczącą rolę w kształtowaniu potrzeb wyższych człowieka, w uwrażliwianiu na takie wartości, jak dobro i piękno, w edukacji zmierzającej do zdobycia umiejętności odczuwania i doceniania piękna sztuki”⁵.

Jak podaje literatura przedmiotu, nauczyciel na poziomie edukacji elementarnej zapoznający uczniów z muzyką to osoba o „wysokich kompetencjach zawodowych, umiejętności gromadzenia i przetwarzania nowych informacji, posiadająca umiejętności twórczego i efektywnego działania”⁶, która powinna „wyróżniać się zdolnościami twórczymi, wysoką wrażliwością estetyczną, musi znać podstawy kompozycji, mieć wiadomości z zakresu psychologii i estetyki, także odznaczać się umiejętnością inspirowania oraz wyzwalania w uczniach ich ukrytych nieraz zdolności i możliwości”⁷. Wobec powyższych stwierdzeń w ujęciu muzycznym przez kompetencje rozumie się „poziom wykształcenia merytorycznego i metodycznego na tle uzdolnień, cech osobowościowych i charakterologicznych”⁸.

Opis założeń metodologicznych badań własnych

Mając na uwadze rolę nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej w rozwijaniu zdolności muzycznych wychowanków, przeprowadzono badania, których problem główny zawierał się w pytaniu: Jak nauczycielki

³ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1988, s. 271.

⁴ I. Chyła-Szypułowa, *Kompendium edukacji muzycznej*, Kielce 2008, s. 10.

⁵ A. Konarczak-Stachowiak, *Umiejętności muzyczne nauczycieli*, „Życie Szkoły” (2008)8, s. 12.

⁶ A. Pękala, *Współczesna sylwetka nauczyciela muzyki*, [w:] *Wczesnoszkolna edukacja dziecka w okresie przemian i inne szkice pedagogiczne*, red. W. Szlufik, M. Królika, Częstochowa 1998, s. 165.

⁷ B. Sroga-Mierzwa, *Nauczyciel muzyki – inspiratorem aktywności twórczej dziecka*, w: *Wychowawca estetyczny. Kompetencje i kształcenie na poziomie wyższym*, red. H. Daniel-Bohrzyk, K. Olbracht, Katowice 1990, s. 138.

⁸ A. Sacher, *Wczesnoszkolna edukacja muzyczna*, Kraków 1997, s. 19.

edukacji wczesnoszkolnej oceniają swoje przygotowanie do prowadzenia zajęć z zakresu edukacji muzycznej? Spośród zaproponowanych przez Tadeusza Pilcha metod i technik wybrano sondaż diagnostyczny i ankietę. Skonstruowany dla celu badań kwestionariusz zawierał pytania dotyczące zarówno przygotowania zdobytego w trakcie studiów, jak i uzyskanego w ramach doskonalenia zawodowego. Badania prowadzono we wrześniu i październiku 2013 roku.

Grupę respondentów stanowiło 120 nauczycielek wybranych losowo. Była to grupa jednorodna pod względem płci (100,00% kobiet) i wykształcenia (100,00% wyższe), zróżnicowana pod względem stażu pracy i uzyskanych stopni awansu zawodowego. Stopień awansu zawodowego osób biorących udział w badaniach prezentuje tabela 1.

Tabela 1. Stopień awansu zawodowego

Stopień awansu zawodowego	Liczba	%
Nauczyciel stażysta	20	16,70
Nauczyciel kontraktowy	40	33,30
Nauczyciel mianowany	42	35,00
Nauczyciel dyplomowany	18	15,00
Razem	120	100,00

n= 120

Źródło: badania własne

Z analizy powyższych danych wynika, iż największą grupę badanych respondentów stanowili nauczyciele kontraktowi oraz nauczyciele mianowani (w sumie 82 osoby, tj. 68,30%). Kolejno lokuje się grupa nauczycieli stażystów (16,70%, tj. 1/6 badanych). Najmniej liczną grupę reprezentowali nauczyciele dyplomowani (18 osób, czyli 15,00% próby).

Analiza wyników badań własnych

Aby poznać opinie uczestników badań na temat obrazu współczesnego nauczyciela, zapytano, jakie według nich ma on do spełnienia najważniejsze funkcje.

Tabela 2. Najważniejsze funkcje współczesnego nauczyciela

Funkcje	Liczba	%
Socjalna	120	100,00
Badawcza	120	100,00
Opiekuńcza	90	75,00
Dydaktyczna	60	50,00
Wychowawcza	30	25,00

n = 120

Źródło: badania własne

Z przedstawionego zestawienia wynika, iż wszystkie ankietowane osoby jednogłośnie wskazały funkcje wychowawcze i dydaktyczne jako najistotniejsze w pracy nauczyciela. W następnej kolejności znalazły się funkcje opiekuńcza i badawcza. Pierwszą z nich wskazały 3, drugą 1 respondentka. Funkcję socjalną współczesnego nauczyciela zaliczyło do najważniejszych 25% badanej grupy.

Warunkiem skutecznego nauczania jest posiadanie niezbędnej, obejmującej różne dziedziny, wiedzy, między innymi: merytorycznej (dotyczącej nauczania przedmiotu), metodycznej (obejmującej znajomość metod, technik oraz środków dydaktycznych wykorzystywanych do nauki konkretnych treści programowych), a także psychologiczno-pedagogicznej (zawierającej wiadomości o rozwoju dziecka i dopasowaniu środków kształcenia do jego potrzeb). Ankietowanym zadano pytanie, jak oceniają poziom swojego ogólnego przygotowania do pracy z małymi dziećmi pod względem: merytorycznym, metodycznym oraz psychologiczno-pedagogicznym. Do oceny każdej z płaszczyzn przygotowania zawodowego nauczycielki miały do wyboru 4 poziomy: bardzo dobry, dobry, dostateczny, niedostateczny.

Tabela 3. Ocena dotycząca przygotowania do pracy z dziećmi

Przygotowanie	Liczba	%
Merytoryczne	bardzo dobry	41,67
	dobry	58,33
	dostateczny	---
	niedostateczny	---
	brak odpowiedzi	---
Metodyczne	bardzo dobry	54,17
	dobry	37,50
	dostateczny	---
	niedostateczny	---
	brak odpowiedzi	8,33
Psychologiczno- -pedagogiczne	bardzo dobry	34,17
	dobry	60,83
	dostateczny	---
	niedostateczny	---
	brak odpowiedzi	5,00

n = 120

Źródło: badania własne

Zebrane informacje pozwalają na stwierdzenie, że wśród badanych nauczycielek większość ocenia swoje przygotowanie do pracy z dziećmi jako dobre. W zakresie przygotowania metodycznego ponad 50% ankietowanych oceniło swoje kompetencje bardzo dobrze. Porównując te dane z zestawieniem dotyczącym stopnia awansu zawodowego (tabela 1), można wnioskować, iż taki wynik jest odzwierciedleniem doświadczenia zawodowego respondentek. Warto również podkreślić, iż żadna z osób biorących udział w badaniach nie wskazała poziomu dostatecznego i niedostatecznego.

Prowadzący zajęcia muzyczne powinien posiadać określone kwalifikacje – wiedzę, umiejętności, przygotowanie metodyczne. Zapytano więc o najistotniejsze, zdaniem respondentek, kompetencje nauczyciela. Uzyskane odpowiedzi prezentuje poniższe zestawienie.

Tabela 4. Najważniejsze kompetencje potrzebne do prowadzenia zajęć muzycznych

Wskazane kompetencje	Liczba	%
Wiedza o muzyce	60	50,00
Przygotowanie metodyczno-merytoryczne	120	100,00
Umiejętności praktyczne	110	91,67
Kultura muzyczna	87	72,50

n = 120

Źródło: badania własne

Wyniki się nie sumują. Możliwość wielokrotnych odpowiedzi.

Uzyskane wyniki pozwalają sformułować stwierdzenie, iż wśród wymienianych kompetencji najwyżej oceniono przygotowanie metodyczno-merytoryczne oraz umiejętności praktyczne. Wśród tych ostatnich nauczycielki wymieniały grę na instrumentach i umiejętność poprawnego śpiewania. Dla połowy badanych ważna okazała się wiedza o muzyce. Warto podkreślić, iż większość respondentek uważa, że aby uczyć muzyki, należy mieć kulturę muzyczną rozumianą jako posiadanie odpowiednich cech pozwalających na jej przyswajanie.

Zgodnie z założonym celem badań próbowano uzyskać informacje na temat oceny własnych umiejętności dotyczących prowadzenia zajęć muzycznych.

Tabela 5. Ocena własnych kompetencji do prowadzenia zajęć muzycznych

Ocena	Liczba	%
Bardzo dobre	24	20,00
Dobre	82	68,33
Słabe	14	11,67
Razem	120	100,00

102 n = 120

Źródło: badania własne

Wśród odpowiedzi znalazły się oceny bardzo dobre, dobre i słabe. Zdecydowanie największa grupa ocenia swoje umiejętności na poziomie dobrym. Znikomy procent badanych określił je jako słabe.

Ciekawe wydawało się sprawdzenie, jak oceny te lokują się w poszczególnych grupach podziału ze względu na stopień awansu zawodowego.

Tabela 6. Ocena kompetencji muzycznych do prowadzenia zajęć z wykorzystaniem muzyki w poszczególnych grupach awansu zawodowego

Wskazanie	Bardzo dobre		Dobre		Słabe	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Nauczyciel stażysta n = 20	8	40,00	8	40,00	4	20,00
Nauczyciel kontraktowy n = 40	2	5,00	34	85,00	4	10,00
Nauczyciel mianowany n = 42	4	9,52	35	83,33	3	7,15
Nauczyciel dyplomowany n = 18	10	55,55	6	33,33	2	11,11

n = 120

Źródło: badania własne

Analiza uzyskanych danych pozwala na sformułowanie stwierdzenia, iż najczęściej ocen bardzo dobrych znalazło się w grupie nauczycieli dyplomowanych i nauczycieli stażystów. W tej ostatniej także aż 20% respondentek określiło swoje kompetencje w omawianym obszarze jako słabe. Powyższe zestawienie skłania również do wniosku, że wraz z podnoszeniem kwalifikacji zawodowych wzrasta samoocena nauczycieli w zakresie posiadanych umiejętności.

Kolejne pytanie zawarte w ankiecie dotyczyło najbardziej odczuwalnych braków w przygotowaniu do prowadzenia zajęć muzycznych. Uzyskane odpowiedzi zostały zamieszczone w tabeli 7.

Tabela 7. Najbardziej odczuwalne braki w przygotowaniu do prowadzenia zajęć muzycznych

Wskazanie	Liczba	%
Brak umiejętności gry na instrumencie klawiszowym	76	63,33
Zbyt mała znajomość literatury muzycznej możliwej do wykorzystania w pracy z dziećmi	31	25,83
Za mało godzinowo praktyczne przygotowanie do prowadzenia zajęć muzycznych	59	49,17

n = 120

Źródło: badania własne

Wyniki się nie sumują. Możliwość wielokrotnych odpowiedzi.

Respondentki określają, że największym utrudnieniem w prowadzeniu zajęć muzycznych jest nieumiejętność gry na instrumencie. Nauczycielki mające do dyspozycji bogatą płytotekę z nagraniami repertuaru wokalnego zdają sobie jednak sprawę, że umiejętność akompaniamentu pozwoliłaby na lepszy, indywidualny kontakt z wychowankami w trakcie uczenia piosenek oraz ćwiczeń muzyczno-ruchowych. 49,17% badanej grupy podkreśla zbyt krótkie w ramach studiów przygotowanie praktyczne do prowadzenia zajęć muzycznych. Jedną z form aktywności muzycznej wskazanych do realizacji przez uczniów jest słuchanie muzyki. Nauczycielki zwróciły uwagę na swą słabą znajomość literatury muzycznej możliwej do wykorzystania w pracy z dziećmi.

Praca nauczyciela jest procesem twórczym. Musi on wciąż poszukiwać nowych i oryginalnych rozwiązań w pracy dydaktycznej. Dotyczy to również edukacji muzycznej. Sposobem na poszerzanie wiedzy jest uczestnictwo w różnych formach doskonalenia zawodowego. W świetle przeprowadzonej ankiety zagadnienie to przedstawia się następująco:

Tabela 8. Doksztalcanie w zakresie kompetencji muzycznych

Wskazanie	Liczba	%
Tak	88	73,33
Nie	30	25,00
Brak odpowiedzi	2	1,67
Razem	120	100,00

n = 120

Źródło: badania własne

Na podstawie analizy danych zaprezentowanych w powyższym zestawieniu okazuje się, że prawie 3 nauczycieli odpowiedziało pozytywnie na postawione pytanie, co oznacza, że respondenci w większości deklarują, iż dzięki doskonaleniu zawodowemu możliwe jest poszerzanie wiedzy i kompetencji nauczyciela, możliwe jest poznanie nowych metod pracy z dziećmi.

Dodatkową kwestią jest ocena proponowanych nauczycielom form doskonalenia zawodowego. Odpowiedzi dotyczące tego zagadnienia w zakresie poszerzania kompetencji muzycznych zamieszczono poniżej.

Tabela 9. Formy doskonalenia zawodowego w zakresie poszerzania kompetencji muzycznych

Wskazanie	Liczba	%
Samokształcenie	30	34,10
Kursy	56	63,64
Warsztaty metodyczne	60	68,18
Konferencje metodyczne	30	34,10
Zajęcia pokazowe	10	11,36
Rady szkoleniowe	10	11,36

n = 88

Źródło: badania własne

Wyniki się nie sumują. Możliwość wielokrotnych odpowiedzi.

Wśród badanej grupy największą popularnością cieszą się kursy i warsztaty metodyczne. 30 osób korzysta z konferencji metodycznych i taka sama liczba zadeklarowała jako formę podnoszenia swoich kwalifikacji samokształcenie. Po 10 osób wymieniło zajęcia pokazowe i rady szkoleniowe. Wybierając formy doskonalenia zawodowego, nauczyciele najczęściej kierują się możliwością poszerzenia wiedzy.

Tematyka prowadzonych szkoleń, w których uczestniczyli nauczyciele, obejmowała między innymi zajęcia muzyczno-ruchowe: zabawy ruchowe przy muzyce; rytm, muzyka, taniec; tańce integracyjne, kursy/warsztaty choreografii tańca współczesnego, tańców narodowych; zajęcia metodą Carla Orffa, Bati Strauss, wykorzystujące muzykę relaksacyjną. Część nauczycielek, wymieniając tematykę szkoleń, podała nowe tendencje w nauczaniu muzyki.

Ostatnie pytanie zamieszczone w ankiecie dotyczyło wykorzystania muzyki w pracy z dziećmi. Oprócz edukacji muzycznej, muzyka jako czynnik relaksacyjny powodujący odprężenie i wyciszenie organizmu znalazła swoje zastosowanie podczas przerw śródlekcyjnych, także w czasie wolnym. Elementy muzyki towarzyszą uczniom w trakcie rozmaitych gier i zabaw, ale również w innych zajęciach kształceniowych. Muzyka najczęściej korelowana jest z edukacją plastyczną, polonistyczną i ruchową. Nauczyciele w swojej pracy, wykorzystując wszystkie formy aktywności muzycznej, kierują się indywidualnymi preferencjami w częstotliwości ich stosowania, a także umiejętnościami i upodobaniami oraz zainteresowaniami wychowanków i możliwościami organizacyjnymi placówki.

Podsumowanie

Wychowanie muzyczne jest bardzo ważną częścią składową nauczania wczesnoszkolnego. Wykorzystanie muzyki we wszechstronnym rozwoju pomaga nie tylko w kształtowaniu zdolności muzycznych wychowanków, ale także w kształtowaniu postaw, zachowań, odczuć. Świat dźwięków uczy wrażliwości, a także rozwija zainteresowania i pozwala odkryć nowe umiejętności. Stąd nauka uwrażliwiania na ten rodzaj sztuki stanowi jedno z ważniejszych zadań nauczyciela edukacji elementarnej.

Z przeprowadzonych badań wynika, że nauczyciele znają i dostrzegają rolę edukacji muzycznej w pracy z dziećmi. Widzą też braki, jakie występują w ich kompetencjach w tym obszarze. Starają się jednak w miarę możliwości rekompensować je poprzez uczestnictwo w różnych formach doskonalenia zawodowego. Mają świadomość, że między innymi od ich kompetencji zależeć będzie poziom kultury muzycznej wychowanków.

Bibliografia

Chyła-Szypułowa I., *Kompendium edukacji muzycznej*, Wyd. Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, Kielce 2008.

Konarczak-Stachowiak A., *Umiejętności muzyczne nauczycieli*, „Życie Szkoły” (2008)8.

Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1988.

Pękala A., *Współczesna sylwetka nauczyciela muzyki*, [w:] *Wczesnoszkolna edukacja dziecka w okresie przemian i inne szkice pedagogiczne*, red. W. Szlufik, M. Królca, WSP, Częstochowa 1998.

Sacher W., *Wczesnoszkolna edukacja muzyczna*, „Impuls”, Kraków 1997.

Sroga-Mierzwa B., *Nauczyciel muzyki – inspiratorem aktywności twórczej dziecka*, [w:] *Wychowawca estetyczny, Kompetencje i kształcenie na poziomie wyższym*, red. H. Daniel-Bończyk, K. Olbracht, Uniwersytet Śląski, Katowice 1990.

Wołoszyn S., *Nauczyciel – przegląd historycznych funkcji*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Wyd. Fundacja Innowacja, Warszawa 1993.

Żegnałek K., *Nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej*, „Życie Szkoły” (2006)3.

Streszczenie

Teoretycy pedagogiki są zgodni w swoich poglądach na rolę dobrego przygotowania nauczycieli do wykonywania zawodu. By skutecznie mogli kształtować osobowość powierzonych im wychowanków, potrzebne są kompetencje i właściwe cechy osobowościowe. Dotyczy to nauczycieli wszystkich przedmiotów, a więc i uczących muzyki na różnych szczeblach kształcenia. Kształcenie muzyczne wychowanków wymaga od nauczycieli specyficznej wiedzy i umiejętności, ponieważ jest to łączenie poznania sztuki muzycznej z ekspresją własnych doświadczeń.

Autorka, przygotowując nauczycieli do prowadzenia zajęć w edukacji wczesnoszkolnej, musi mieć świadomość, w jakim stopniu jej praca spełnia te oczekiwania. W tym właśnie celu przeprowadzono badania grupy 120 nauczycieli aktywnych zawodowo. Kwestionariusz ankiety zawierał pytania, które dają następujący obraz:

- nauczyciele doceniają dydaktyczną i wychowawczą funkcję przedmiotu;
- dobrze oceniają merytoryczne i metodyczne przygotowanie, które dają im studia, oraz doświadczenie zawodowe zdobywane w praktyce. Wiedza zdobyta w trakcie studiów jest podstawą dalszego rozwoju zawodowego;

- powodzeniem cieszą się różne formy doskonalenia zawodowego;
- prowadzenie zajęć utrudnia słaba umiejętność gry na instrumentach, a także znajomość literatury muzycznej;
- muzyka wykorzystywana jest nie tylko na zajęciach muzycznych, ale także w ramach edukacji polonistycznej, plastycznej i ruchowej. Jest elementem gier, zabaw, przerw śródlekcyjnych wykorzystywanym dla relaksu;
- minusem studiów jest za krótkie przygotowanie praktyczne do prowadzenia zajęć muzycznych.

Przeprowadzone badania odzwierciedlają pewien odcinek rzeczywistości. Wnioski wypływające z uzyskanego materiału zostaną wykorzystane do doskonalenia własnego warsztatu pracy Autorki, a także starań o większą uwagę osób odpowiedzialnych za jakość procesu dydaktyczno-wychowawczego na tym szczeblu edukacji.

Słowa kluczowe: nauczyciel, edukacja wczesnoszkolna, edukacja muzyczna, kompetencje.

Preparing Teachers to Teach Music in Early Childhood Education – Research Report

Summary

Pedagogical theorists are unanimous in their views concerning the importance of properly preparing teachers for their profession. In order to shape pupils' personalities in an effective way, teachers are required to possess certain skills, as well as the appropriate personal characteristics. This applies to all teachers of all subjects, so that music teachers at various levels of education are by no means an exception. Teaching music education requires certain knowledge and skills, combining as it does a cognitive grasp of the musical art itself with the expression of one's own experience.

The author of this article is engaged in preparing teachers for their role in educating schoolchildren during the childhood stage. She must therefore be aware of the degree to which her work meets the requirements of her students. For this reason, she has conducted research based on a group of 120 working teachers. The questionnaire contained questions that together furnish the following picture:

- teachers appreciate the didactic and educational functions of their subject;
- teachers appreciate both the substantive and methodological preparation acquired at university and the professional experience gained in practice. The knowledge gained in the course of their studies constitutes the foundation for their further professional development;

- various forms of vocational training are popular among students;
- the conducting of classes is hindered by both a poor ability to play instruments and a limited knowledge of the musical literature;
- music is used not only for music classes, but also during Polish language classes, fine arts and physical education. It is an element of games and school breaks, and is also used for relaxation purposes;
- one drawback of studies is the excessively short period of practical preparation for conducting music classes.

The research reflects a certain aspect of reality. The conclusions reached will be deployed to enhance the author's own workshops, and as part of an attempt to draw the attention of those responsible for the quality of educational processes at this level of education to the problem at hand.

Keywords: teacher, early school education, music education, competences.

Adres do kontaktu:

e-mail: pekalaannam@gmail.com